

Nekoliko primjedaba povodom izdanja knjige In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria Nikole Gučetića

---

U članku će biti riječi o projektu koji je autor vodio koncem osamdesetih godina na katedri za slavensku književnost sveučilišta u Heidelbergu uz pomoć samo jedne studentice kao suradnice: o *Editio princeps* djela *In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria* Dubrovčanina Nikole Gučetića (1549–1610) prema autografima u vatikanskoj *Bibliotheci Urbini*, ff. 273. Nakon mnogih (zahvaljujući problematičnom financiranju znanosti) godina rada, za koji je konačno trebalo četvero suradnika, koncem godine 1995. tekst se na 366 stranica spreman za tisak u nizu »Beiträge zur Slavischen Philologie« (sv. 4) izdavačke kuće C. Winter Universitätsverlag nalazi pred autorom, koji je u međuvremenu preuzeo katedru za slavensku filologiju na bonskom sveučilištu.

Valja postaviti pitanje o koristi što se za kroatistiku i za sliku o dubrovačkom filozofu Nikoli Gučetiću očekuje od izdavanja toga komentara Aristotela,¹ koji se u tradiciji europskih komentara Aristotela naročito i ne ističe.

* * *

U novijim se istraživanjima sve više pozornosti pridaje širini naobrazbe Nikole Gučetića o čijem školovanju raspoložemo vrlo malobrojnim općepriзнatim činjenicama.² Pokazuje se da se slici »poznatoga« Gučetića i danas može pridodati nepoznanica.

Poznato je da knjižnica Barsegli-Gozze u dubrovačkom povijesnom arhivu, što je stajala na raspolaganju Nikoli Gučetiću, kojega je papa Klement VIII. promovirao u doktora filozofije i teologije, osim standardnoga postava filozofske literature suvremenih novoaristotelovskih i novoplatonovskih pravaca, već ukazuje i na neke vlastite namjere kasnijeg autora Nikole Gučetića što se razabiru iz rasprava s autorima poput Equicole (*Della natura d'Amore*), Dolcea (*Della filosofia aristotelica*), Speronija (*Dialoghi*), Dionysiosa Halicarnensisa i drugih te s Carlenijevom retorikom.

Da je pak Gučetić bio na visini duhovnog života svoga doba pokazuju, osim biografskih podataka, koji, primjerice, potvrđuju vezu s Hieronymusom Cardanusom u Rimu, brojne referencije o autorima i djelima iz svijeta europske renesansne misli što napose otkrivaju duboku raznolikost interesa tog dubrovačkog autora. Kao primjer možemo navesti novoplatonovsku nauku o vrlini, u kojoj se osim uobičajenih uzora poput Plotina i Marsilija Ficina pojavljuju djela Dionysiosa Areopagite, Macrobiusa, Vulpianusa, Chrysippusa, Alcinousa, Speusippusa i drugih.

---

¹ Vidi o tomu Charles H. Lohr, *Latin Aristotle Commentaries. II. Renaissance Authors*. Firenze 1988. Prije njega: isti, *Renaissance Latin Aristotle Commentaries*. U: *Studies in the Renaissance* 21, 1974, str. 228–289; *Renaissance Quarterly* 28 (1975), str. 689–741; 29 (1976), str. 714–745; 30 (1977), str. 681–741; 31 (1978), str. 532–603; 32 (1979), str. 529–580; 33 (1980), str. 623–734; 35 (1982), str. 164–256.

² Usp. Lj. Schiffler, u: Nikola Vitov Gučetić, *Dijalog o ljepoti/Dialogo della bellezza. Dialog o ljubavi/Dialogo d'amore*. Zagreb 1995; ista, *Nikola Gučetić*. Zagreb 1977; ranije o tomu npr. S. Kastrapeli, Pitanje školovanja Nikole Vida Gučetića, u: *Pedagoški rad XVII* (1962), br. 7–8, str. 261–274.

Među osnovne uvjete toga širokog spektra zacijelo spada i to da se ovdje predujmljuju mogući zahtjevi što su se u javnom životu njegova grada-republike Dubrovnika postavljali pred toga *homo eruditusa*³ i renesansnog državnika, koji je uzorno, u smislu utjelovljenja ideala *homo politicusa*, kao sluga svojoj zajednici sedam puta bio biran za kneza. Posebna razmjerna važnost političkih vrлина u slici renesansnoga čovjeka je topos u istraživanju renesanse. Još je Leonardo Bruni vjerovao da su snaga i kreativnost renesanse nastale iz stvaranja uvjeta za postojanje *homo politicusa*; slično su motivirane Hegelove predodžbe o organskom jedinstvu povijesti u *Vorlesungen zur Philosophie der Geschichte*, a Sismondi je u političkom uvjetu vidio osnovu kulturnog uzleta. Uzajamno prožimanje javne potrebe i stvaranja vlastite svijesti renesansnoga *homo politicusa* presudno je obilježilo djelo Nikole Gučetića. Dosad su, doduše, njegova razmišljanja usmjerena na ideju države i njezinih institucija te na pravna pitanja i institucije s tim u vezi manje zapažana – u najboljem slučaju djelomično na osnovi spisa *Dello stato delle repubbliche* ili *Governo della famiglia*⁴ u kojem se odražava misao da javni *ordo* odgovara privatnom – negoli je trebalo. Ili drukčije rečeno: o novoplatonovskom filozofu ljubavi i ljepote Gučetiću danas znamo više, pogotovo što se tiče njegovih mogućih izvora, nego o njemu kao političkom misliocu te se čini opravdanim posebno se posvetiti potonjemu. Pritom se, da pokušamo predujmiti, čine mogućim novo produbljenje i nova otkrića.

Gučetić se pak upravo u novoplatonovskim dijalozima *Della bellezza* (Mleci 1581) i *Dell' amore* (Mleci 1601) predstavlja kao verziran poznavalac europske tradicije renesansne misli. U skladu je s djelima kao što su Brunova, Ficinova, Dolceova i mnoga druga koja razvijaju ideje ljepote i ljubavi, dijelom protiv novoplatonovske tradicije ili s njom, u skladu s nastavljačima srednjovjekovne tradicije (tomizam, Augustin, Averroes) ili kao nastavljači novoplatonovskoga pravca (Ficino, Bembo). Gučetić kao poznavalac Plotinovih, Ficinovih, Varchijevih, Bembovih, Sardovih djela najviše duguje potonjima. Zato je njegovo djelo prožeto novoplatonovskom panteističkom idejom ispunjenosti svih stvari božanskim. S druge je strane prepoznatljiv utjecaj Aristotelove praktične filozofije, pa bi se Gučetiću mogao pripisati pokušaj pomirenja Platona i Aristotela, duše i intelekta. Može li to biti povodom spekulacijama o mogućem Gučetićeve samosvojnom položaju neka ostane otvoreno; bit će da je on ipak preeklektičan za takvo što. Odlučujuća je utemeljenost njegove misli u stalnom vraćanju na bogatu građu, koja je još k tomu prožeta tradicijom kršćanske znanosti, primjerice kad se radi o demoniji ljubavi.

Gučetić je, što se tiče njegove ekonomsko-političke misli, već jednom vrlo slobodno stiliziran.⁵ Njegove osnove bi ipak i ovdje valjalo tražiti prije svega u aristotelovskoj praktičnoj filozofiji, u primjeni aristotelovske *politike* kao izraza humanog renesansnog optimizma sa sviješću o pravu, dok je istodobno vidljivo poznavanje velike tradicije europske filozofije države, primjerice Platona ili Thomasa Morusa. Tako se u *Dello stato delle repubbliche*

³ Usp. uz to J. Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien*. Köln 1956, napose »Erster Abschnitt: Der Staat als Kunstwerk«, passim. P. Burke, *Die Renaissance in Italien. Sozialgeschichte einer Kultur zwischen Tradition und Erfindung*. Berlin 1992, kao značajku renesansnoga čovjeka ističe »živu političku svijest i sposobnost političke refleksije i političkoga kalkuliranja« (str. 223).

⁴ Usp. nasuprot tomu Lj. Schiffler, *Nikola Gučetić*, str. 37 sqq. (u poglavlju »Ekonomsko-političke studije«).

⁵ Usp. M. V. Vujić, *Ekonomsko-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vida Gučetića*, Sremski Karlovci 1900.

navješćuje platonistička idealna država, argumentira se pomoću F. Petrića, a shvaćanje politike kao praktične znanosti, koje se tada artikulira, daje iscrpnu sliku primjene Aristotela te konačno uključuje i Kotruljića s njegovim spisom *Della mercatura e del mercante perfetto* (Mleci 1573).⁶

* * *

Ovdje je indicirano i značenje javnoga govora i njegovih oblika u državnoj i pravnoj praksi, pa pitanje o korijenima *homo politicus* Nikole Gučetića stoga na poseban način uključuje i pitanje o udjelu retorike *In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria*.

Povijest renesansne retorike je u biti pokušaj obnove klasične retorike po Aristotelovu obrascu. Stoga je djelo Nikole Gučetića, naravno, lako uvrstiti u europsku renesansnu tradiciju komentara Aristotela, koja je Gučetiću prepoznatljivo dobro poznata, a na Carlenijev primjer je već ukazano. S druge se pak strane u okviru ciceronovske škole nauka o retorici racionalistički obnavlja. Da se Gučetić smatra bliskim ciceronovskoj školi jasno je iz njegove karakterizacije vlastitih komentara Aristotela kao *dijalektičke retorike*.⁷ Gučetić time označava onu koncepciju retoričke logike ciceronovaca koja povezuje *oratio* s *ratio* i naglašava međusobnu ovisnost dijalektike i retorike kao što je slučaj kod Trapezuntiusa ili u *De inventione dialectica* Rudolpha Agricolae. Ako Gučetićevi komentari Aristotela s jedne strane formalno otkrivaju svezu s ciceronovskom tradicijom retorike, Gučetić to s druge strane istodobno čini novim značenjem *amplificationis*, koje je uvjetovano ulaskom dijalektike, i novom težinom kategorije *movere*, koju je indicirao Latinac, te novim značenjem nauke o afektima što iz toga proizlazi. Shvaćanje govora kao *artificiūma* možda predjmljuje navalu nove doktrine barokne retorike i napose u nauci o (dijalektičkoj) *amplificatio* pripušta odgovarajući *decorum*, kao što se vjerojatno i ciceronovsko »otkriće« kategorije *movere* nazire kroz afektički značajnu nauku o vrlini.

Novo težište retoričke koncepcije Nikole Gučetića s novim uvažavanjem *genus deliberativuma* i *genus demonstrativuma*, što je objašnjeno i obrazloženo u IV. poglavlju, napose valja pripisati nastavljanju na novu tradiciju zasnovanu na Ciceronovu imenu. Antički autori bi bili zanemarili to područje. Taj pristup označava novi ulaz značenja *decoruma* u nauku o retorici kroz *genus demonstrativum*, kako Gučetić sam objašnjava u XXX. poglavlju:

Quemadmodum oratoris oratio in genere deliberativo debet esse simplex, non fucata, gravis, non levis, plena sententiis, non verbis inanibus, ita in genere demonstrativo debet esse compta, concinna omni venere et lepore pigmentis et coloribus oratoriis referta.

S druge je strane sada jasno da Gučetićeva retorička koncepcija time ujedno promiče novo značenje javnoga državnoga i sudskog govora s funkcijama nagovaranja i odgovaranja

⁶ Usto M. Zebić, Banko Kotruljić, »O trgovim i savršenom trgovcu«. Titograd 1963.

⁷ O dijalektičkoj retorici u Dubrovniku W. Potthoff, Zur Geschichte der älteren Rhetorik in Dalmatien: *Eloquentia* des Ivan Lukarević. U: *Festschrift für Robert Bräuer zum 65. Geburtstag am 14. April 1986*. Ur. R. Olesch i H. Rothe. Köln–Wien 1986, str. 355–369; isti, Koncepcija retorike N. V. Gučetića u kontekstu tradicije. U: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39–40 (1994), str. 55–60.

te hvale i pokude. Tako je svijet renesansnog *homo politicusa* našao posebno mjesto u retorici dubrovačkog državnika Gučetića.

Tako je istraživanje Gučetićevih izvora s područja pravne i državnopravne literature – neočekivano – predstavljalo težište uredničkog rada na djelu *In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria*. Odgonetanje najčešće nepotpunih ili gotovo potpuno iznakaženih navoda literature i citata bilo je izvanredno zanimljivo, ali i teško i opsežno; dijelom je to bilo moguće samo u suradnji sa sveučilištem u Leuvenu. Tako su ponovo otvorena brojna pitanja, napose ono o stupnju naobrazbe u Gučetića i u Dubrovniku njegova doba. Tako se među pravnim tekstovima kojima se služio Gučetić nalaze mnogi primjeri zastarjele skolastičke znanosti i brojne referencije na pravnu literaturu koja se dijelom smatrala izgubljenom, pa tako *Commentaria* ovdje predstavljaju i standard i supstandard svoga vremena – a time utoliko više dokumentiraju Gučetićev eminentni interes i široko mu znanje.

Radi stjecanja dojma o opsegu i karakteru upotrijebljene literature navodimo češće citirane autore i djela. Među njih spadaju:

- Albertus de Gaudino, *De maleficiis*
 Carerius, *Practica criminalia*, Cap. *De tormentis*
 Angelus Aretinus, *De maleficiis*
 Alphonsus Villagut, *Practica criminali canonica*
 Marcus Antonius Baveus, *De virtute iuramenti*
 Cynus, *De testibus*
 Afflictus, *Decisiones*
 Franciscus Curtius, *Authentica sacramenta puberum*
 Aretinus Felinus (= Martin Bucer), *Limitationes*
 Johannes de Anonis, *De crimine falsi*
 Hippolytus de Marsiliis, *Usus criminali*
 Baldus, *De testibus*
 Bonifatius de Vital
 Johannes Andreae, *De regulis iuris*
 Menochius, *De arbitriis iudicum*
 Rolandus, *De tormentis*
 Socinus Iunior, *Consilia*
 Sotus, *De iustitia et iure*
 Speculator, *De testibus*
     De iure dilatationis
 Tiraquellus, *De poenis legum*
     Tractatus de retractatione consanguinitatis
 Imola, *De testibus*
 Didacus Covarruvias
 Panormitanus, *De crimine falsi*
 Parisius, *Consilia*
 Nevilius, *Consilia*

Paulus de Castro, *De legitimatione*

Coepolla, *De simulatione contractuum*
De usuris

Hostiensis, *Summa de usuris*

Butrius, *De regula*

Craveta, *Consilia*

Alciatus, *De praesumptione*

Iason, *De iureiurando curialium*
Repetitiones

Gratus, *Consilia*

Decius, *Consilia*

Bartolus, *Lex admonendi*

Barbarus, *Consilia*

Caccia Lupus, *Consilia*

Ludovicus Romanus, *Consilia*

Iohannes de Silva

Već će ovaj nesustavni pregled sugerirati da prije svega Aristotelova nauka o državi, zatim platonski ideal države i, konačno, posebno učinak skolastičke znanosti, što se prepoznaje napose u obradi *quaestionum*,⁸ u Gučetićevoj raspravi ulaze u diferenciranu vezu. To će trebati istražiti na drugom mjestu. Očito je da valja postulirati Gučetićevo intenzivno poznavanje suvremene pravne literature i pravne problematike, primjerice sve do pitanja mučenja; jednako je razvidno da je na tom području težište djela *In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria*. Postavlja se pitanje o porijeklu autorova pravnog znanja. Nije ga mogao steći na osnovi onoga čime su raspolagale dubrovačke knjižnice niti je zasnovano na gradskoj pravnoj praksi. Iz citata je pak nedvojbeno da je Gučetiću pravna literatura onog doba morala temeljito biti pri ruci. Time se ponovo postavlja pitanje o Gučetićevo školovanju, također pitanje o njegovu eventualnom djelovanju u dubrovačkoj pravnoj praksi. Upitno je hoće li se još moći naći odgovori na ovo drugo pitanje.

Ako se pak sada nešto jasno pokazuje kao rezultat izdanja *In primum librum Artis rhetoricae Aristotelis commentaria*, onda je to doista europski obrazovni obzor Nikole Gučetića, izraslog iz duha novoaristotelijanstva i novoplatonijanstva, *homo politicusa* koji je sudjelovao u javnom životu i vođenju svoje zajednice. Isplati se istražiti osnove toga obrazovanja da bi se točnije razumjelo kakvo je u Dubrovniku bilo stanje s obrazovanjem na prijelazu u 17. stoljeće.

WILFRIED POTTHOFF

S njemačkoga preveo MIRKO BRODNJAK

⁸ Usp. M. Grabmann, *Die Geschichte der scholastischen Methode*. Sv. 2. Pretisak Berlin 1988, »Spezieller Teil: Der Entwicklungsgang der scholastischen Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert. Erstes Kapitel: Die Entstehung der scholastischen Quästionen- und Sentenzenliteratur in den Schulen Wilhelms von Champeaux und Anselms von Laon.«